

Formatief toetsen

Hoor- en werkcolleges voor in de lerarenopleidingen
eerste- en tweedegraads

Formatief toetsen

Achtergrond: doel, doelgroep, aantal colleges
en accenten in colleges

In deze colleges

Deel 1:

- Doelen van toetsen:
 - Beoordelen van leerlingen: summatief toetsen.
 - Bijsturen van het leerproces: formatief toetsen:
 - Formeel en informeel toetsen;
 - Proces van formatief toetsen.

In deze colleges (vervolg)

Deel 2:

- Formatief toetsen in de eigen lespraktijk (vragenlijst).
- Strategieën voor het toepassen van formatief toetsen in de klas:
 - verhelderen van verwachtingen: leerdoelen en succescriteria opstellen/verhelderen;
 - Verzamelen van informatie (toetsing);
 - Geven en ontvangen van feedback;
 - Creëren van eigenaarschap over leren (zowel peer- als self-assessment).

Voor concrete voorbeelden bij deze strategieën, zie: William, D. & Leahy, S. (2015). Embedding formative assessment. Practical techniques for K-12 Classrooms. Of de bewerking (Basalt) ervan: Formatieve assessment integreren in de praktijk.

Deel 1 Toetsen

Uit:

Top 10 2013

Voorkennis toetsen

- Waar denk je aan bij de term toetsen?
- Ga naar www.menti.com.
- Gebruik de code.
- Vul de eerste drie woorden waar je aan denkt in.

Voorkennis formatief toetsen

- Ben je bekend met de term formatief toetsen?
- Zo ja, waar denk je aan bij de term formatief toetsen?
- Ga naar www.menti.com.
- Gebruik de code.
- Vul de eerste drie woorden waar je aan denkt in.

Leerdoelen deel 1

De deelnemers hebben na afloop van dit college/deze collegereeks inzicht in:

- De doelen van toetsen: summatief en formatief toetsen;
- De veelgebruikte begrippen rondom formatief toetsen, zoals het cyclisch proces van feed-up - feedback – feed forward en de rollen/actoren daarbij (docent, leerling, medeleerling).

Doelen van toetsen

- Welke doelen voor toetsen ken je? Noteer deze individueel (ongeveer 2 minuten).
- Bespreek dit met je buurman en/of buurvrouw (ongeveer 2 minuten).

Doelen van toetsen (vervolg)

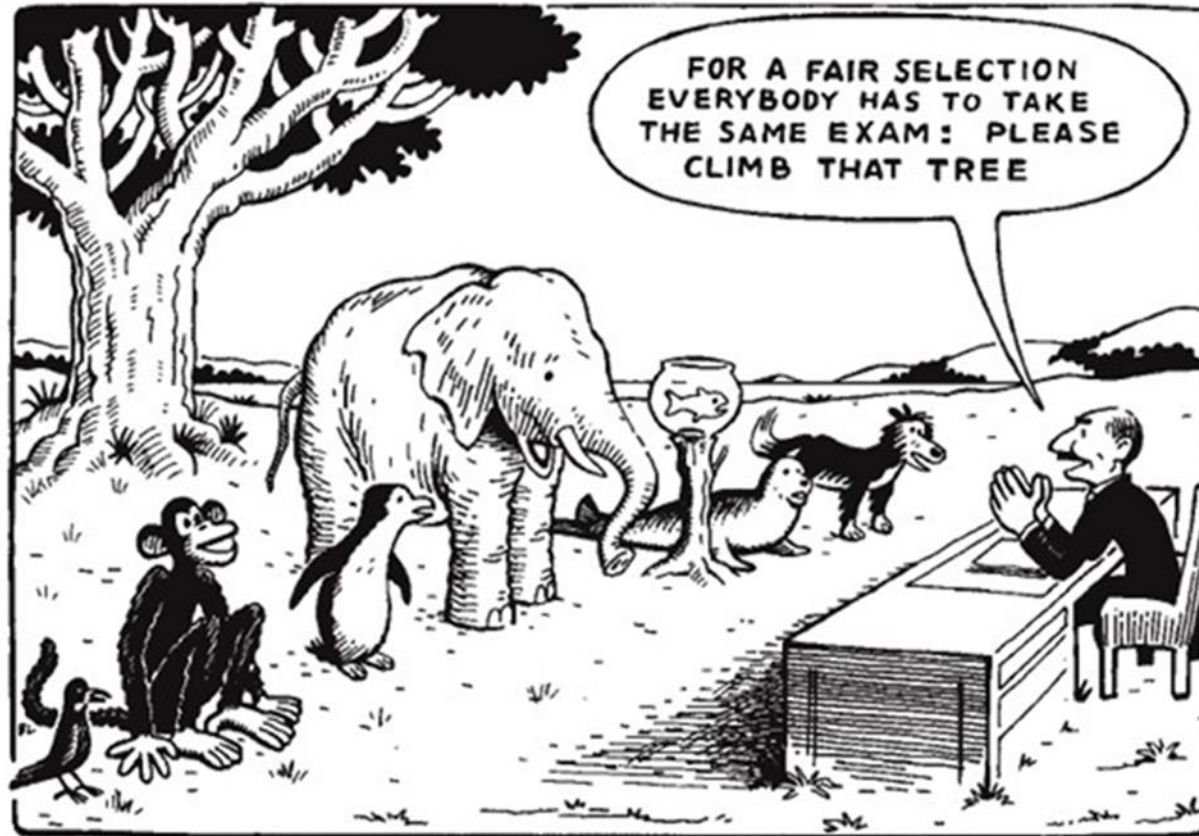
- Is het iemand opgevallen dat ik jullie aan het toetsen was?
- Ik wilde jullie voorkennis toetsen (o.a. over de literatuur).
- Op basis hiervan kan ik bijvoorbeeld bepalen of ik sneller of langzamer door de stof heen ga.
- Ook het random selecteren kan hierbij helpen. Waarom?

Doelen van toetsen voor docenten

- Beoordelen van (de opbrengsten van) leerlingen: summatief toetsen.
- Beoordelen van het leerproces: formatief toetsen.

Bron: Toetsen op School (Cito, 2013).

Doelen van toetsen: beoordelen van leerlingen

Doelen van toetsen: beoordelen van leerlingen (vervolg)

1. Selecteren

- Toelating tot een opleiding/hoger onderwijs;
- Zittenblijven of overgaan;
- Voldoende/onvoldoende.

2. Classificeren

- Verschillende onderwijsprogramma's die tot verschillende diploma's leiden;
- Bijvoorbeeld vmbo, havo, vwo.

3. Plaatsen

- Verschillende onderwijsprogramma's die tot hetzelfde diploma leiden;
- Bijvoorbeeld Beroeps Opleidende Leerweg (BOL) of Beroeps Begeleidende Leerweg (BBL).

Doelen van toetsen: beoordelen van leerlingen (vervolg)

4. Certificeren

- Al dan niet succesvol afsluiten van een onderwijsprogramma;
- Centraal examen en schoolexamen (slagen of zakken);
- Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA);
- Certificering op basis van Erkenning van Verworven Competenties (EVC).

Toetsen voor het beoordelen van leerlingen om vervolgens een beslissing te nemen m.b.t. selectie, classificatie, plaatsing of certificering (Sanders, 2011): summatief toetsen.

Doelen van toetsen: beoordelen (en bijsturen) van het leerproces

Doelen van toetsen: beoordelen (en bijsturen) van het leerproces (vervolg)

- Doel: docent een leerling informeren over het verloop van het leerproces:
 - Voortgang individuele leerlingen ten opzichte van te realiseren (tussen)doelen;
 - Ontwikkeling leerlingen ten opzichte van het voorgaande 'toetsmoment';
 - Ontwikkeling leerlingen vergelijken met leeftijds- of groepsgenoten.
- Aanpassen van onderwijs aan individuele of groepen leerlingen.

Toetsen geven informatie aan de docent en leerlingen over de mate van leerstofbeheersing. Deze informatie kan gebruikt worden om het leerproces bij te sturen (Van der Kleij et al, 2015; Vermeulen & Van der Kleij, 2012): formatief toetsen.

Belang van formatief toetsen

- Toetsen: meer dan proefwerken en examens. Het gaat om het verzamelen van formele en informele informatie over het leerproces van leerlingen.
- Verschillende vormen van toetsen nodig om complexiteit van leren op alle niveaus goed in kaart te kunnen brengen.
- Docenten en leerlingen: continu feedback geven en ontvangen om het leren in de school te verbeteren.
- Formatief toetsen kan leiden tot meer motivatie, eigenaarschap en zelfregulatie bij leerlingen (Stobart, 2008; Van der Ploeg & Van Engen, 2017).

Belang van formatief toetsen (vervolg)

- Formatief toetsen kan leiden tot beter onderwijs en betere leerprestaties (Briggs, Ruiz-Primo, Furtak, Shepard, & Yin, 2012; Kingston & Nash, 2011; Ruiz-Primo & Furtak, 2007; Van der Ploeg & Van Engen, 2017; Wiliam, Lee, Harrison, Black, 2004).

Verschillende vormen van toetsen

Informeel informatie verzamelen over het leerproces (*assessment for learning*), bijv. vragen in de klas

Formeel informatie verzamelen over het leerproces (*assessment of learning*, datagebruik of OGW), bijv. proefwerken en so's

Informeel: Assessment for learning

- Proces van continu zoeken van informatie om op basis hiervan te beslissen waar de leerling is in zijn/haar leren, waar de leerling naartoe moet en hoe de leerling hier kan komen (ARG, 2002).
- Dagelijkse lespraktijk: zoeken naar informatie afkomstig van gesprekken, demonstraties, presentaties en observaties, hierop reflecteren en reageren zodat er continu geleerd wordt (Klenowski, 2009).
- Data: verzamelde informatie over het leren van leerlingen, zoals observaties, gesprekken met leerlingen, huiswerk, presentaties etc.

Formeel: Opbrengstgericht werken

- Gebruik maken van data, zoals toetsen, om het onderwijs te verbeteren (zie Schildkamp & Kuiper, 2010):
 - Systematisch verzamelen en analyseren;
 - van aanwezige data binnen de school;
 - en de informatie gebruiken;
 - om het onderwijs te verbeteren.
- Data: gegevens die systematisch verzameld en georganiseerd zijn en betrekking hebben op het onderwijs (Lai en Schildkamp, 2013).
- Bijv. toetsresultaten, leerlinggegevens, vragenlijsten.

Toetsen

Op post-it's:

- Schrijf zoveel mogelijk toetsvormen op (één per post-it).
- Plak deze ergens op het continuüm van informeel naar formeel.

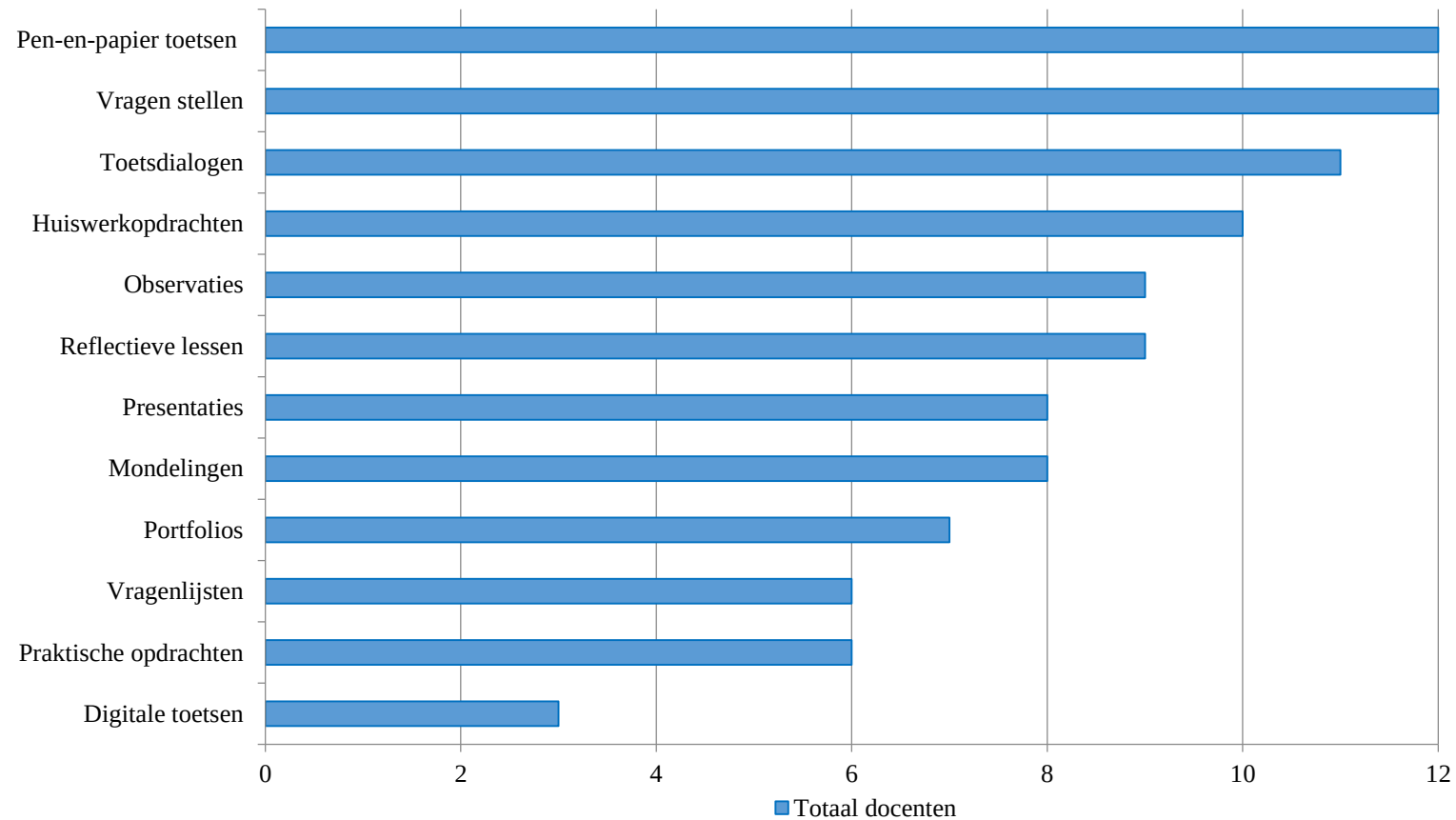

Informeel

Formeel

Onderzoek Kippers et al. (2018)

Toetsvormen in VO

Inzoomen op proces formatief toetsen

- Bij formatief toetsen gaat het dus om het gebruiken van de informatie uit de formele en informele toetsen om het onderwijsleerproces te verbeteren.
- Hierbij onderscheiden we een aantal belangrijke stakeholders en belangrijke stappen.

Modellen voor formatief toetsen

- Er zijn veel modellen voor formatief toetsen (zie Gulikers & Baartman, 2017, hoofdstuk 2).
- Wij bespreken er hier twee:
 - Model 3 fasen en 5 strategieën van Balck & Wiliam (2009) (Wiliam 2011);
 - Formatieve toetscyclus, met 5 fasen (Gulikers & Baartman, 2017).

	Waar werkt de leerling naartoe? Feed up	Waar staat de leerling nu? Feedback	Hoe komt de leerling naar de gewenste situatie? Feedforward
Docent	Verhelderen van leerdoelen en delen van criteria voor succes	Verzamelen van bewijs over het leren van leerlingen (toetsing)	Terugkoppeling geven en gericht op verder leren
Medeleerling	Begrijpen en delen van leerdoelen en criteria	Activeren van leerlingen als belangrijke informatiebronnen voor elkaar (peer-assessment)	
Leerling	Begrijpen van leerdoelen en criteria	Activeren van leerlingen in het stimuleren van eigenaarschap over het eigen leren (self-assessment)	

Kern

	Waar werkt de leerling naartoe?	Waar is de leerling nu?	Hoe komt de leerling daar?
Docent	Bewijs verzamelen over het leren van leerlingen en op basis hiervan de dagelijkse lespraktijk aanpassen om tegemoet te komen aan de behoeften van de leerlingen		
Medeleerling			
Leerling			

De Formatieve Toetscyclus (Gulikers & Baartman, 2017)

Opdracht

- Maak groepen van 3 of 4 personen.
- Vergelijk de twee modellen met elkaar:
 - Wat zijn de overeenkomsten?
 - Wat zijn de verschillen? Wat zijn focuspunten van het ene dan wel het andere model?
- Wat zijn nu, kijkend vanuit deze beide modellen, voor jou als docent de kernelementen van formatief toetsen?

Ter afsluiting deel 1: Kaartspel FT-cyclus

- Maak groepen van 4 tot 6 personen.
- Kies om de beurt een kaart. Er zijn 3 soorten kaarten:
 - Hoe doe ik dat?
 - Hoe doen wij dat?
 - Wat vinden wij van het voorbeeld/idee van anderen?
- Lees de kaart om de beurt voor. Voer de opdracht uit als groep.

Doel: reflectie op eigen FT-praktijk + inspiratie opdoen.

Ter afsluiting deel 1 (vervolg): Terugblik op feed up, feedback en feed forward

- Feed up: leerdoelen en succescriteria.
- Neem één van de leerdoelen van dit college:

De deelnemers hebben na afloop inzicht in de begrippen rondom formatief toetsen, zoals het cyclisch proces van feed up - feedback - feed forward en de rollen daarbij (docent, leerling, medeleerling). Probeer in duo's hierbij succescriteria te formuleren.

- Succescriteria: de criteria die we gebruiken om te beoordelen of leeractiviteiten waar leerlingen aan deelnamen succesvol waren.
- Over 5 minuten kies ik random studenten die een antwoord mogen geven op deze vraag via:
<https://primaryschoolict.com/random-name-selector/>

Voorbeelden van succescriteria

- Leerdoel: de deelnemers hebben na afloop inzicht in de begrippen rondom formatief toetsen, zoals het cyclisch proces van feed up - feedback - feed forward en de rollen daarbij (docent, leerling, medeleerling).
- Voorbeelden succescriteria:
 - De student kan de termen feed up, feedback en feed forward uitleggen aan een andere student;
 - De student kan voorbeelden noemen van informeel en formeel toetsen;
 - De student kan de vijf strategieën voor formatief toetsen benoemen en uitleggen hoe deze vorm te geven in de les.

Volgende fase formatief toetsen: Feedback

- Leerdoelen en succescriteria helder? Dan informatie verzamelen over waar de leerling staat ten opzichte hiervan: de feedbackfase.
- Kijk naar beide leerdoelen van dit college en denk aan succescriteria. Schrijf op een exit card:
 - Waar sta je ten opzichte van leerdoel 1: inzicht in doelen van toetsen en doe dit op een schaal van 1 (niet behaald) tot 5 (volledig behaald);
 - Waar sta je ten opzichte van leerdoel 2: inzicht in formatief toetsen op een schaal van 1 (niet behaald) tot 5 (volledig behaald);
 - Geef een top (wat vind je goed), een tip (wat kan beter) en welke vraag heb je (nog)?

Bedankt voor jullie aandacht!

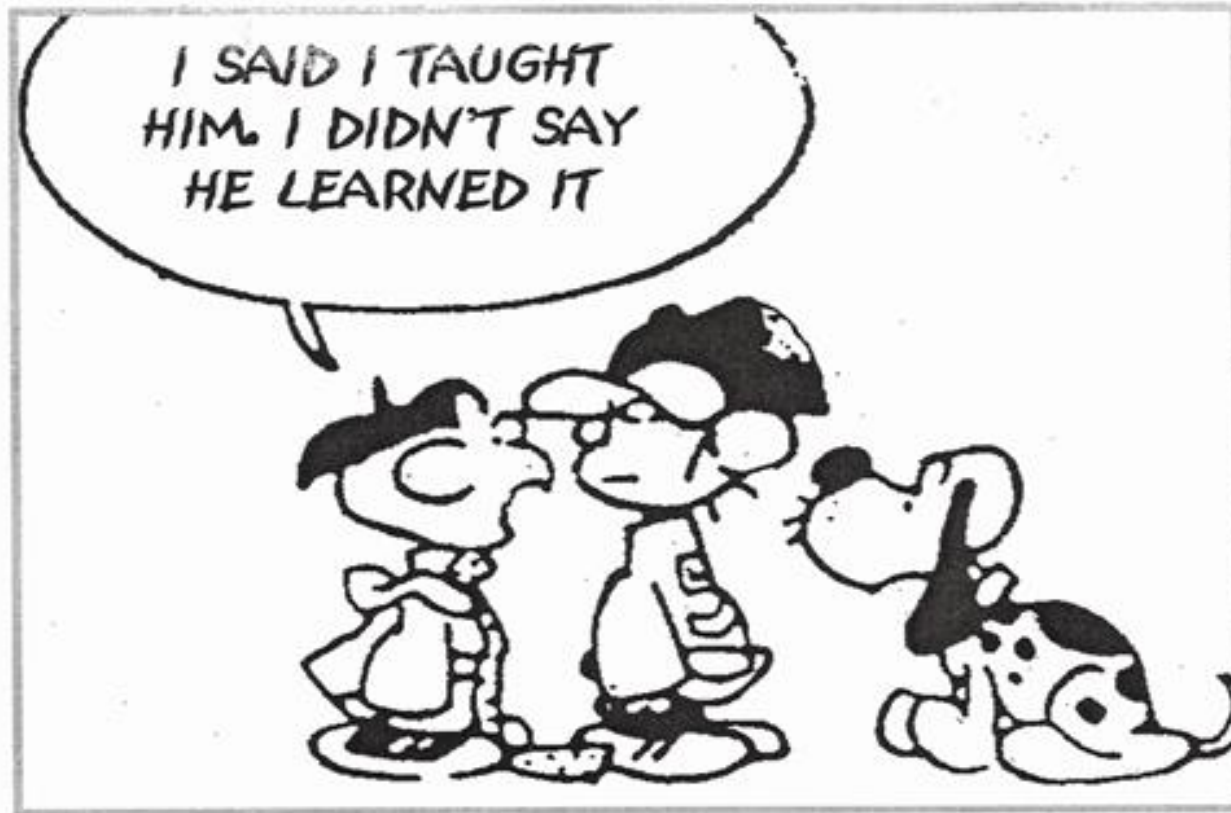
CLIFFHANGERS

**DE REST
VAN DE TOETS
VUL IK
VOLGENDE WEEK IN**

Loesje

Postbus 1045
6801 BA Arnhem www.loesje.nl

Deel 2 Formatief toetsen in de klas

Exit cards vorige college: Feedback

Leerdoelen deel 2

De deelnemers hebben na afloop:

- Gereflecteerd op hun eigen toepassing van formatief toetsen in de praktijk;
- Inzicht in concrete voorbeelden van vijf strategieën voor formatief toetsen in de praktijk;
- Inzicht in het formatieve toetsproces en de rol van docent en student hierin;
- Voldoende (theoretisch en praktisch inzicht in formatief toetsen om op formatieve toetspraktijken te reflecteren en suggesties voor verbetering te doen a.d.h.v. de FT-modellen;
- Concrete handvatten voor het vormgeven van eigen lessen(series) waarin formatief toetsen wordt toegepast.

Formatief toetsen: een gemeenschappelijke taal

- Speel het spel in groepjes van 4-5 personen
- Bepaal in 10 minuten welke vijf kaartjes voor jullie de inhoud en het waartoe van formatief toetsen het beste weergeven.
- Plenair: bespreek de opbrengsten, de overeenkomsten en verschillen en kom tot een gezamenlijke uitwerking van het waarom en wat van formatief toetsen.

Formatief toetsen in de eigen lespraktijk

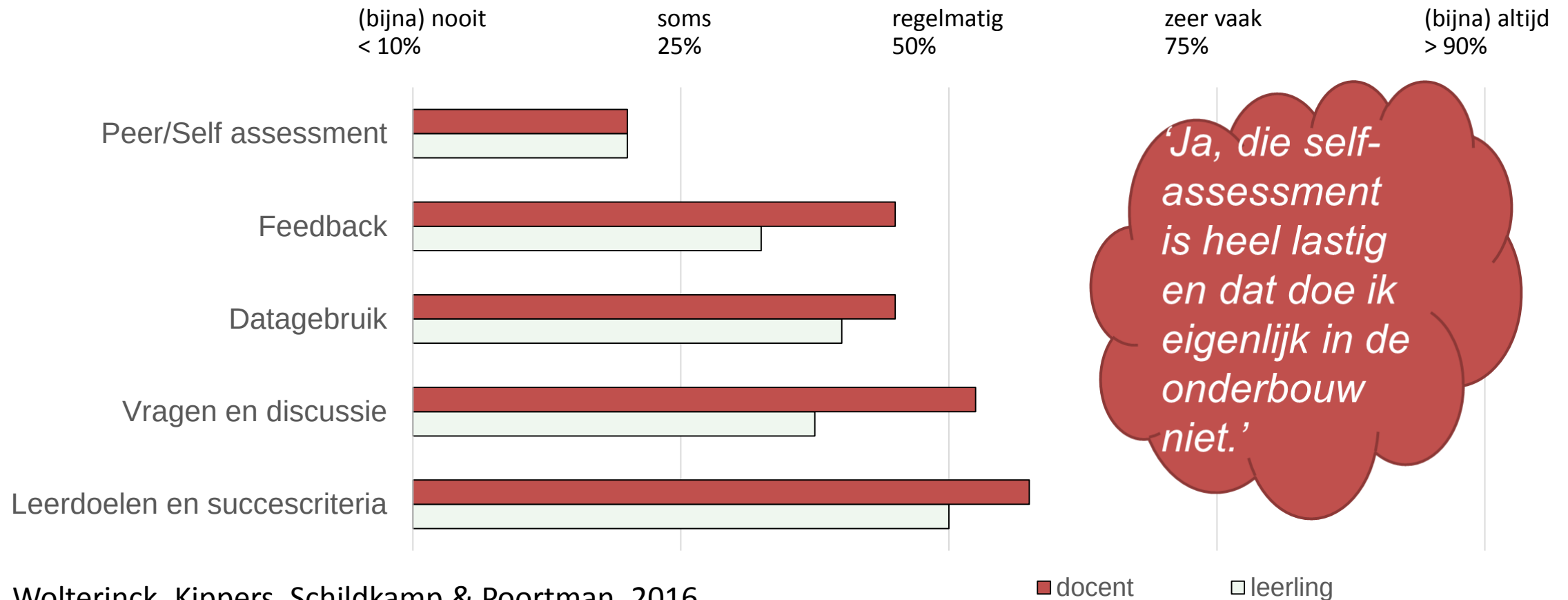
- Vul de vragenlijst in (15-20) minuten.
 - Deze vragenlijst is gebaseerd op Wiliam (2011).
- In groepen van 3 tot 4 personen: vergelijk en bespreek de antwoorden.
- Maak per groep een analyse van:
 - Sterke punten;
 - Verbeterpunten.

Toepassing formatief toetsen

- Ik maak minimaal de helft van de lessen gebruik van:
 - Datagebruik (formeel): waar of niet waar?
 - Leerdoelen en succescriteria: waar of niet waar?
 - Informatie verzamelen (informeel): waar of niet waar?
 - Feedback: waar of niet waar?
 - Peer- en self-assessment voor het creëren van eigenaarschap over leren: waar of niet waar?

Resultaten onderzoek gebruik formatief toetsen

Toepassing in de lessen

Vervolgaanpak: eigen praktijken

- In het vervolg bespreken we de vijf strategieën.
- Elke strategie begint met een stukje theorie, daarna volgt een voorbeeld en tenslotte is er aandacht voor eigen praktijken.

(1) Leerdoelen en succescriteria (feed up)

- “Starting with the end in mind” (Covey, 1989).
- Leerdoelen: wat we willen dat leerlingen leren:
 - Veel zonder context, want transfer belangrijk;
 - Starten met leerdoelen begin les/lessenserie.
- Succescriteria: de criteria die we gebruiken om te beoordelen of leeractiviteiten waar leerlingen aan deelnamen succesvol zijn.
 - Hierin kun je differentiëren (meer of minder ondersteuning; concreet of abstracte context etc.);
 - [Interview John Hattie: leerdoelen en succescriteria.](#)

Technieken voor leerdoelen en succescriteria

- In groepen van 3 tot 4 studenten.
- Bedenk hoe je in je lessen meer aandacht kunt besteden aan leerdoelen en succescriteria.

Technieken voor leerdoelen en succescriteria: een voorbeeld (a)

- Een voorbeeld: spreekvaardigheid bij Engels.
- Laat leerlingen een gedeelte van de volgende twee filmpjes bekijken:
 - [Persconferentie Louis van Gaal](#);
 - [Lezing Frans Timmermans](#).
- Laat de leerlingen in groepjes bespreken welk filmpje ze beter vinden als het gaat om spreekvaardigheden Engels en waarom. Op basis hiervan kunnen leerlingen vervolgens zelf de succescriteria omschrijven.

Technieken voor leerdoelen en succescriteria: een voorbeeld (b)

- Een voorbeeld: schrijfvaardigheid bij Nederlands.
- Leerlingen vergelijken e-mails met elkaar aan de hand van criteria:
- Gezamenlijk komen de leerlingen tot criteria.
- Ook benoemen leerlingen waarom zelf achterhalen wat succescriteria zijn, van belang is.
- Een voorbeeld:
 - Filmfragment [SLO, Sint Joriscollege Eindhoven](#).

(2) Informatie verzamelen over leren (feedback)

- Informatie verzamelen over wat een leerling weet/kan.
- Het feit dat je er les over hebt gegeven (aanbod), wil nog niet zeggen dat de leerling het geleerd heeft (beheersing).
- Verschillende vormen van informatie verzamelen, zowel informeel als formeel toetsen: discussies in de klas, vragen stellen, schriftelijke en mondelinge toetsen, observaties, huiswerk etc.
- Een voorbeeld, vragen stellen:
 - Van tevoren vragen bedenken;
 - Open en/of gesloten vragen;
 - Makkelijke en/of moeilijke vragen;
 - Geef leerlingen tijd om na te denken.

Technieken voor informatie verzamelen over leren: een voorbeeld

- In groepen van 3 tot 4 studenten.
- Bedenk hoe je in de les meer/beter informatie kunt verzamelen over het leren van leerlingen.
- Een voorbeeld:
 - [Lollypop sticks Dylan Wiliam.](#)

(3) Feedback/terugkoppeling op leren

- Het geven van feedback over de voortgang van het leren.
- Soorten feedback:
 - Correctieve feedback: het corrigeren van misconcepties en strategieën.
 - Bevestigende feedback: het laten weten aan de leerling dat hij/zij op het juiste spoor zit.

(3) Feedback/terugkoppeling op leren (vervolg)

- Feedback moet:
 - Stimuleren tot nadenken (over prestaties en leren);
 - Informatie bevatten over de huidige én de gewenste situatie;
 - Informatie bevatten over hoe naar de gewenste situatie te komen;
 - Informatie geven over taak, proces en zelfregulatie;
 - Niet de oplossing geven maar leerlingen de tijd en kans geven zelf het wat/hoe van de oplossing te bedenken.

Voor meer informatie over feedback: Hattie & Timperley, 2007.

Animatie: [The power of feedback](#).

Technieken voor feedback/terugkoppeling op leren

- In groepen van 3 tot 4 studenten.
- Bedenk hoe je in de les beter om kan gaan met feedback/terugkoppeling op het leren.
- Een voorbeeld:
 - Filmfragment [SLO, Sint Joriscollege Eindhoven](#).

Het creëren van eigenaarschap over leren

- Bij de volgende twee strategieën staat het eigenaarschap van leerlingen over hun eigen leren centraal:
 - Peer assessment;
 - Self assessment.

(4) Peer assessment (feed forward)

- Leerlingen kunnen van elkaar leren.
- Peer feedback: elkaars werk van feedback voorzien: niet om te beoordelen, maar om te verbeteren.
- Coöperatief, collaboratief leren: individuele verantwoordelijkheid is essentieel:
 - Iedere leerling moet zijn/haar best doen, anders slaagt de groep niet;
 - Het moet duidelijk zijn wat iedere leerling heeft bijgedragen;
- Dit zijn vaardigheden waarin leerlingen getraind moeten worden: wat zijn leerdoelen, hoe geef je feedback, hoe stel je vragen etc.

(5) Self assessment (feed forward)

- Leerlingen zijn verantwoordelijk voor hun eigen leren.
- Belangrijke factoren:
 - Leeractiviteiten koppelen aan gemeenschappelijke en persoonlijke doelen (leerdoelen en succescriteria);
 - Het verbinden van het doen van moeite aan succes -> leerbaarheid (feedback);
 - Studenten hun eigen werk laten plannen en er op laten reflecteren/terugkijken (metacognitie).

Creëren van eigenaarschap over leren: technieken voor peer en self assessment

- In groepen van 3 tot 4 studenten.
- Bedenk hoe je in de les peer en self assessment kan toepassen om het eigenaarschap over leren bij leerlingen te vergroten.
- Een voorbeeld:
 - [Peer to peer assessment: post-its.](#)

Reflectie op de vijf strategieën (Black & Wiliam, 2008)

- Black & Wiliam (2008):
 - 3 vragen (feed up/feedback/feed forward;
 - 5 strategieën.
- Is dit voldoende om formatief toetsen in de klas te gaan doen? Wat kon je gebruiken? Wat mis je? Waar wil je meer informatie over?
- Bespreek in duo's:
 - Wat hielp je, wat mis je?
- Schrijf ze op post-it's en plak ze op een gezamenlijke flap.

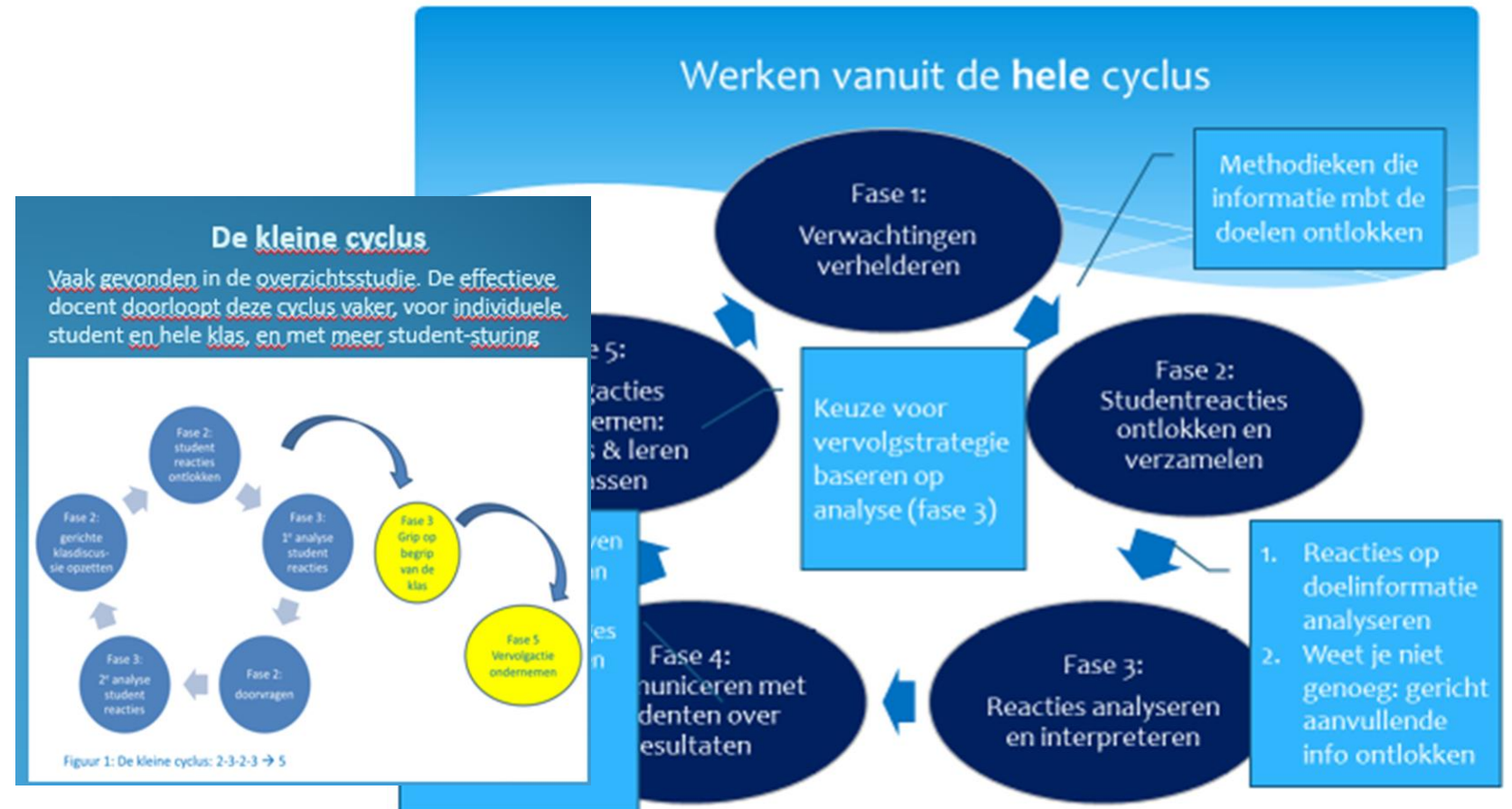
Reflectie op de FT-cyclus (Gulikers & Baartman, 2017)

Voeren docenten de FT-cyclus uit? Waar is de grootste winst te behalen?

- Leren werken vanuit de hele FT-cyclus met alle fasen in samenhang

Dit vonden we
in geen enkele
studie terug

Waar is dan behoefte aan onder docenten?

- Belangrijkste aanbevelingen t.a.v. professionalisering n.a.v. Gulikers & Baartman (2017):
 - Werken vanuit de hele FT-cyclus;
 - Meer informele aanpakken van FT: goede vragen stellen, doorvragen, klasdiscussies met een actieve rol voor leerlingen voor peer en self assessment;
 - Niet alleen kijken naar zwaktes, maar ook naar misconcepties en sterktes;
 - Aandacht voor het *hoe* van fase 5, de minst toegepaste fase: alternatieve strategieën dan herhaling en vertraging;
 - Actief en bewust de leerling-docentrelatie aan de orde stellen: wat verwacht je van elkaar, waarom en hoe pak je dit aan?

Reflectieopdracht: afsluiting collegereeks

- Bekijk het boek Toetsrevolutie (2016/2018) vanuit de FT-cyclus (Gulikers & Baartman, 2017), besproken tijdens deze colleges:
 - Zoek hierin een inspirerend voorbeeld. Waarom inspireert dit voorbeeld jou?
 - Welk voorbeeld vind je minder goed of onvolledig? Waarom?
 - Wat neem je hiervan mee voor je eigen lespraktijk?

Conclusies

- De vijf strategieën van FT werken alleen in samenhang.
- Er is sprake van een continue cyclus van informatie verzamelen over het leren van leerlingen en het onderwijs hierop aanpassen (zie model Gulikers & Baartman, 2017).
- Belangrijk dat er aandacht is voor de rol van docent én (mede)leerling.
- Bovendien geldt: wat we van leerlingen vragen op klasniveau, geldt ook op schoolniveau. De actoren uit het model van Wiliam kunnen dus ook zijn: schoolleiding, collega's, leraar.
- FT kan leiden tot beter onderwijs en betere leerprestaties, motivatie en/of eigenaarschap (Black & Wiliam, 1998; Van der Kleij et al., 2015; Kennisrotonde, 2017).

Leerdoelen deel 2

- Reflecteer voor jezelf: zijn de leerdoelen bereikt? Wat waren de bijbehorende succescriteria? Zijn er nog vragen?
- De deelnemers hebben na afloop:
 - Gereflecteerd op hun eigen toepassing van formatief toetsen in de praktijk;
 - Inzicht in voorbeelden van vijf strategieën voor formatief toetsen in de praktijk;
 - Inzicht in het formatieve toetsproces en de rol van docent en student hierin;
 - Onderbouwde argumenten om formatieve toetspraktijken kritisch te bekijken en verbeteren;
 - Concrete handvatten voor het vormgeven van eigen lessen(series) waarin formatief toetsen wordt toegepast.

Nog vragen, opmerkingen en/of feedback?

Deze presentatie is gebaseerd op:

- Black, P., & Wiliam, D. (2009). [Developing the theory of formative assessment](#). Educational Assessment, Evaluation and Accountability (formerly: Journal of Personnel Evaluation in Education), 21(1), 5.
- Gulikers, J., & Baartman, L. (2017). [Doelgericht professionaliseren. Formatief toetsen met effect! Wat DOET de docent in de klas?](#) Eindrapport NRO-PPO overzichtsstudie dossiernummer 405-15-722.
- Hattie, J., & Timperley, H. (2007). [The power of feedback](#). Review of Educational Research, 77(1), 81-112).
- Kippers, W.B., Schildkamp, K., & Poortman, C.L. (2016, april). The use of formative assessment by teachers in secondary education en the Netherlands. Artikel gepresenteerd op de AERA conferentie, 10 april, Washington D.C., USA.

Nog vragen, opmerkingen en/of feedback (vervolg)?

- Schildkamp, K., Van der Kleij, F.M., Heitink, M.C., Hoogland, I.L., Kippers, W.B., Dijkstra, A., & Veldkamp, B. (2014). *Voorwaarden voor effectieve formatieve toetsing, een praktische review*.
- Sluijsmans, D., & Kneyber, R. (2016). Toetsrevolutie. Naar een feedbackcultuur in het voortgezet onderwijs. Culemborg: Phronese. www.toetsrevolutie.nl
- Sluijsmans, D., & Kneyber, R. (2018). Toetsrevolutie. Naar een feedbackcultuur in het hoger onderwijs. Culemborg. Phronese. www.toetsrevolutie.nl
- Kleij, van der F.M., Vermeulen, J.A., Schildkamp, K., & Eggen, T.J.H.M. (2015). Integrating data-based decision making, assessment for learning and diagnostic testing in formative assessment. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 22, 324-343.

Nog vragen, opmerkingen en/of feedback (vervolg)?

- Van der Ploeg, S., & Van Engen, N. (2017). [Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over de effecten van formatief evalueren?](#) Den Haag: Kennisrotonde.
- Wiliam, D. (2011). [What is assessment for learning?](#) *Studies in Educational Evaluation*, 37(1), 3-14).
- Wiliam, D., & Leahy, S. (2015). Embedding formative assessment. Practical techniques for k-12 classrooms. West Palm Beach: Learning Sciences International.
- Wiliam, D., & Leahy, S. (2018). Formatieve assessment integreren in de praktijk. Basalt.
- Wolterink, C.L., Kippers, W.B., Schildkamp, K., & Poortman, C.L. (2016, april). Factors influencing the use of formative assessment in the classroom. Artikel gepresenteerd op de AERA conferentie, 9 april, Washington D.C., USA.